

מפגש מס' 21

דף למנחה

ספר דברים כ"ג-כ"ז

תוכן הפרקים שנלמדו השבוע

פרקים כ"ג, כ"ד ו-כ"ה - לקט מצוות.

פרק כ"ו - מקרא ביכורים וביעור מעשרות.

פרק כ"ז - מעמד הר גריזים והר עיבל.

השבוע אנחנו מסיימים ללמוד את נאום המצוות (המסתיים בפרק כ"ו), ומתחילים ללמוד את נאום הברית (המתחיל בפרק כ"ז ומסתיים בפרק ל').

לימוד מעמיק מצוות מחיית עמלק

לקראת חג הפורים שיחול השבוע, בחרנו להתמקד במצוות "זכור את אשר עשה לך עמלק", אשר נמצאת בסוף פרק כה. בשיעור זה לא נדון בשאלת מצוות מחיית עמלק, אלא נכיר את עמלק מתוך כמה סיפורים תנכיים, ומתוך כך נבין מה היתה הבעיה העקרונית בהתנהלותו. בסוף השיעור יובאו מאמרים נוספים העוסקים במצוות מחיית עמלק.

חלק א': חוסר המוסריות של עמלק

עם ישראל נלחם עם עמים רבים במהלך ההיסטוריה, אולם רק כלפי עם אחד יש ציווי למחותו, והציווי תקף לא רק במדבר, כאשר עמלק נלחם עם ישראל, והיווה איום על קיומם, אלא גם לעתיד, כאשר עם ישראל ישב בארצו:

דברים כ"ה, יז-יט: זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עַמְלֵק בְּדַרְדֵּךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם: אֲשֶׁר קָרַךְ בְּדַרְדֵּךְ וַיִּזְנֶב בְּךָ כָּל הַנְּחָשִׁים אֲחֵרֶיךָ וְאַתָּה עָנִף וַיִּגַע וְלֹא יָרָא אֱלֹהִים: וְהָיָה בְּהִנָּיֶחֱ ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ מִכָּל אֵיבֶיךָ מִסָּבִיב בְּאַרְצֵךְ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחָדָה אֶת זִכְרֵ עַמְלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם לֹא תִשְׁכַּח.

על מנת להבין את חומרת ההתייחסות לעמלק, נשווה, בין ההתייחסות לעמלק להתייחסות לכמה עמים אחרים שכתובה שני פרקים לפני כן:

דברים כ"ג, ד-ט: לֹא יָבֹא עֲמוּנִי וּמוֹאָבִי בְּקֶהֱלֹהּ ה' גַּם דּוֹר עֲשִׂירֵי לֹא יָבֹא לָהֶם בְּקֶהֱלֹהּ ה' עַד עוֹלָם... לֹא תִדְרֹשׁ שְׁלֹמֹם וְטַבְתֶּם כָּל יְמֵיךָ לְעוֹלָם... לֹא תִתְעַב אֲדָמִי כִּי אֲחִיךָ הוּא לֹא תִתְעַב מִצְרַיִם כִּי גֵר הָיִיתָ בְּאַרְצוֹ: בְּנִים אֲשֶׁר יוֹלְדוּ לָהֶם דּוֹר שְׁלִישִׁי יָבֹא לָהֶם בְּקֶהֱלֹהּ ה':

אמנם אסור להתחתן עם עמוני ומואבי עד עולם, אך אין ציווי למחותם; מצרים, אשר שיעבדו את ישראל במשך מאות שנים, אין ציווי למחותם, ולהפך: אסור אפילו לתעב אותם; חלק מהעמים יכולים לבא בקהל ה' בשלב מסוים, אם ירצו. לעומת זאת, ישראל מצווים להתייחס לעמלק בחומרה רבה, ולמחותם מן העולם. מה פשר ההתייחסות החמורה לעמלק?

בפסוק בספר דברים, המצווה על מחיית עמלק, כתוב: "וַיִּזְנֶב בָּךְ כָּל הַנְּחָשִׁים אֲחֵרֶיךָ וְאַתָּה עָיַף וַיִּגַע". לפי המתואר בפסוק זה, עמלק לא יצאו למלחמה מול צבא ישראל, אלא פגעו ב"נחשלים" - בחלשים שבמחנה, באלו שנשארו מאחור. בנוסף לכך, עמלק ניצלו את ההזדמנות לפגוע בעם ישראל בשעה שהיה "עייף ויגע". עיף, משמעותו "צמא", כפי שפירשו רש"י וראב"ע:

רש"י דברים כ"ה, יח: ואתה עיף ויגע - עיף בצמא.

ראב"ע שם: ואתה עיף - כי ברפידים בא, והעם צמא למים.

ואכן, בפסוקים נוספים בתנ"ך ניתן למצוא את המילה "עיף" במשמעות של "צמא":

בראשית כ"ה, כט-ל: וַיִּזְדַּע יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֵא עֵשָׂו מִן הַשָּׂדֶה וְהוּא עָיִף: וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל יַעֲקֹב הֲלֵעִיטָנִי נָא מִן הָאֲדָמָה הָאֲדָמָה הַזֶּה כִּי עָיִף אָנֹכִי

ראב"ע שם: והוא עיף, כטעם "בארץ עיפה" (ישעי' לב, ב) - רעב וצמא:

ישעיהו כ"ט, ח: וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יַחֲלֵם הָרַעֲב וְהִנֵּה אוֹכֵל וְהַקְּיִץ וְרִיקָה נִפְשׁוּ וְכַאֲשֶׁר יַחֲלֵם הַצָּמָא וְהִנֵּה שֹׁתֵה וְהַקְּיִץ וְהִנֵּה עָיִף וְנִפְשׁוּ שׂוֹקֵקָה

תהלים ס"ג, ב: צִמְאָה לֶךְ נִפְשִׁי כִּמְהָ לֶךְ בְּשָׂרֵי בְּאֶרֶץ צִיָּה וְעָיִף בְּלִי מַיִם

איוב כ"ב, ז: לֹא מַיִם עָיִף תִּשְׁקָה וּמְרַעֵב תִּמְנַעַל לֶחֶם

אם כן, לפי המתואר בספר דברים, המלחמה של עמלק נגד ישראל היתה מלחמה לא הוגנת, ובעצם לא היתה ממש מלחמה אלא ניצול מצבי חולשה כדי לפגוע ולהשתלט, ולהרוויח.

סגנון לחימה לא מוסרי זה כנראה אפיין את עמלק, כפי שניתן לראות גם בסיפור על המלחמה בין עמלק לדוד, בשמואל א פרק ל'. דוד ואנשיו יצאו למלחמה עם הפלשתים, והשאירו בבית, בעיר צקלג, את הנשים, הילדים, והזקנים, שלא יכולים להלחם. עמלק ניצל את ההזדמנות ולקח בשבי את כל מי שהיה בעיר:

שמואל א' ל', א-ב: וַעֲמַלְקֵי פָּשְׁטוּ אֶל נֶגֶב וְאֵל צִקְלָג וַיִּכּוּ אֶת צִקְלָג וַיִּשְׁרְפוּ אֹתָהּ בָּאֵשׁ: וַיֵּשְׁבוּ אֶת הַנְּשִׁים אֲשֶׁר בָּהּ מִקְטָן וְעַד גְּדוֹל לֹא הָמִיתוּ אִישׁ וַיִּנְהֲגוּ וַיִּלְכּוּ לְדֹרְכָם.

עמלק איננו מנהל מלחמות הוגנות, של צבא מול צבא, אלא "מזנב בחלשים", פושט על אנשים חסרי ישע, לוקח אותם בשבי ובוזז את רכושם. כשנלחמים, יש להילחם באנשי הצבא, ולא לפנות לחלקים החלשים של האויב. המלחמה של העם העמלקי היא לא אתית ולא מוסרית.

בהמשך אותו פרק, תוך כדי מרדף אחרי העמלקים, דוד מבחין באיש מצרי, שמספר לדוד שהוא עבד לאדון עמלקי:

שמואל א' ל', יג: וַיֹּאמֶר לוֹ דָּוִד לְמִי אַתָּה וְאֵי מִזָּה אַתָּה וַיֹּאמֶר נַעַר מִצְרַיִם אָנֹכִי עֶבֶד לְאִישׁ עַמְלָקִי וַיַּעֲזִבֵנִי אֲדֹנָי כִּי חֲלִיתִי הַיּוֹם שְׁלִשָּׁה.

הנער המצרי מתאר את חוסר המוסריות של אדונו העמלקי: הוא חלה ואדונו העמלקי עזב אותו בשדה מכיוון שהוא כבר לא יכול להועיל עבורו. נדמה שהסיפור שם מדגיש היטב את הפער בין ההתנהלות המוסרית של דוד מול זו של האדון העמלקי. האדון העמלקי עזב את עבדו לאחר שלושה ימים של חולי וכמעט הרגו, ואילו דוד סייע לנער מצרי שנתקל בו במקרה, העניק לו אוכל והשקה אותו במים.

גם במגילת אסתר, (אותה נקרא השבוע בחג הפורים), עם ישראל נאלץ להתמודד שוב עם עמלק. המן האגגי, מזרע עמלק, משתמש בכח השלטון ומצווה להשמיד את כל היהודים.

אסתר ג', יב-יג: ... ויכתב ככל אשר צוה המן... להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד... ושללם לבז:

גזירת ההשמדה של המן כוללת נשים, ילדים וזקנים וביזה של רכושם. גזירה קשה זו נגזרת על כל היהודים רק מפני שיש להמן סכסוך אישי עם מרדכי. ברור שמדובר כאן בצעד בלתי מוסרי בעליל.

אם כן, בכמה וכמה סיפורים בתנ"ך עולה שעמלק היה נוהג לפשוט על קבוצות חלשות, לבזוז, לשבות ולהרוג אותם. ההתנהלות הזו מתאימה לעמלק בהיותו עם של נוודים, שאינם נמצאים במקום אחד באופן קבוע, ואינם מתנהלים באופן ממלכתי מסודר, אלא פוגעים בעמים אחרים באופן נקודתי כדי להשיג את צרכיהם.

חלק ב': מלחמת עמלק בספר שמות

לאור ההבנה הזו על עמלק, נחזור למלחמה הראשונה של עמלק כנגד ישראל, בשמות פרק י"ז. בסיפור זה אין תיאור רחב של מעשי העמלקים, ולכאורה קשה לדעת האם מדובר במלחמה "רגילה" או בפשיטה על החלשים. אולם, עיון מעמיק יותר בסיפור מגלה כיצד התנהל עמלק במלחמה זו:

כאשר בני ישראל חנו ברפידיים, חסרו להם מים (כמתואר בתחילת פרק י"ז). ה' מצווה את משה להכות על הסלע ומים רבים יוצאים להשקות את העם. אולם, נשים לב שהסלע לא נמצא ברפידיים אלא בהר חורב:

שמות י"ז, ה-ו: ויאמר ה' אל משה עבר לפני העם וקח אתך מוֹקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִטְוֶה אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת הַיָּאֵר בְּיַדְךָ וְהִלַּכְתָּ: הֲגַי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שֵׁם עַל הַצּוּר בְּחֹרֵב וְהִכִּיתָ בַּצּוּר וַיֵּצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם וַיַּעַשׂ בֶּן מֹשֶׁה לְעֵינָיו זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל.

כלומר: ה' ציווה את משה ללכת עם זקני העם לחורב, שם עתיד הנס להתרחש. התורה מספרת כיצד יצאו המים מן הסלע, אולם היא איננה מספרת כיצד הגיעו המים לעם, הנמצא ברפידיים. ההסבר המתקבל ביותר על הדעת הוא ששטף המים שיצא מן הסלע יצר נחל שהגיע עד רפידיים, כפי שמפרש רמב"ן:

רמב"ן שמות י"ז, ה: וענין הכתוב הזה, כי העם היו ברפידיים, והצור אשר יצאו ממנו המים היה בחורב, והוא הר סיני... והנה הוצרך משה לקדם לפני העם לעבור מרפידיים אל חורב כמהלך פרסה או פרסאות... והנה הכה בצור ויצאו ממנו מים... וברור הוא שלא הלכו העם אל חורב לשתות, כי לא באו לפני הר סיני עד אחרי כן בחדש השלישי. אבל שלחו שם נעריהם ובהמתם לשאוב מים ולהביא להם כמנהג המחנות. וקרוב אלי שיצאו מים מן הצור בחורב, מים קרים נזלים, הלכו אל רפידיים, ושם שתו אותם...

עמלק בוחר לתקוף את העם הנמצא ברפידיים בזמן שמנהיגי העם לא נמצאים, וחלק מהעם כבר התחיל במסע לכיוון המים היוצאים מהר חורב. עמלק תוקף את שארית העם - את הזקנים והחלשים הנמצאים עדיין ברפידיים. דבר זה לא כתוב במפורש בספר שמות, אך ניתן להבין זאת מתוך המסופר שם, ואילו בספר דברים, המתאר את מה שקרה ברפידיים, זה כתוב במפורש: "אשר קרן בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחרריך ואתה עוף ויגע" (דברים כ"ה, יח)

גם כאן, עמלק חורג בהתקפתו ממוסר המלחמה המקובל: במקום להילחם מלחמה ישירה, צבא מול צבא, הוא תוקף את החלשים וחסרי הישע.

הוכחה נוספת להיעדר המוסריות במתקפתו של עמלק היא הביטוי "לא ירא א-להים". ביטוי זה מופיע פעמים רבות בתורה לציון התנהגות לא-מוסרית. לדוגמה: כאשר אברהם מסביר לאבימלך מדוע שיקר לו ואמר ששרה היא אחותו, הוא אומר: "כי אמרתי: רק אין יראת א-להים במקום הזה, והרגוני על דבר אשתי" (בראשית כ', יא).

(להרחבה בעניין מלחמת עמלק ברפידיים קראו [במאמרו של הרב מנחם ליבטאג](#)).

חלק ג': המלחמה באי-מוסריות

מעניין לשים לב, שבספר דברים, מצוות מחיית עמלק מופיעה לאחר מצוות העוסקות בשמירת הצדק והמוסריות, ורש"ר הירש מקשר בין שתי המצוות:

דברים כ"ה, יג-טז: **לֹא יִהְיֶה לְךָ בְּכִיכָךְ אֶבֶן וְאֶבֶן גְּדוֹלָה וְקִטְנָה: לֹא יִהְיֶה לְךָ בְּבֵיתְךָ אֵיפָה וְאֵיפָה גְּדוֹלָה וְקִטְנָה: אֶבֶן שְׁלֵמָה וְצֶדֶק יִהְיֶה לְךָ אֵיפָה שְׁלֵמָה וְצֶדֶק יִהְיֶה לְךָ לְמַעַן יֵאָרִיכוּ יָמֶיךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ: כִּי תֹעֲבַת ה' אֱלֹהֶיךָ כָּל עֲשֵׂה אֱלֹהִים כֹּל עֲשֵׂה עוֹל**

רש"ר הירש, שם, יז-יח: המצוה הקודמת השלימה את ציור התמונה האידיאלית של ישראל: זה הוא עם המתרחק מכל "עוול", מכל ניצול לרעה של עליונות אדם על חברו... בני העם הזה לא ניצלו לרעה את אימון האדם בחברו, שבלעדיו אין בני אדם יכולים לחיות בחברה אחת... צדק ויושר ללא רבב במשא ומתן בין אדם לחברו... באופי הלאומי של העם הזה יאירו הקווים של השתתפות ברגשות אחרים, של התחשבות, נדיבות וגמילות חסד עם כל חי... הוא יהיה ה"ישר" שבעמים...

הניגוד לאופיו של העם הזה מוצג על ידי עמלק, ששמחת תהילתו היא רק בחרב גאותו וברמיסת כל חלש חסר מגן.

...כלל ישראל היה "בדרך", הולך למסעו, והמחשבות והדאגות שבלבו היו רחוקות ממחשבות של מלחמה. היה זה מסע של המון עם מחוסר מולדת הנוסע במדבר עם נשים וילדים, ואפשר היה לצפות שמצבם יעורר בכל לב אנושי רק השתתפות אנושית ולא יחס של איבה...התקפתו (של עמלק) באה בלא כל התגרות והיא נבעה רק משמחה בטבח אדם, או שמא חש בלבו את הסכנה הנשקפת לו עם כניסתך להיסטוריה, שהרי אתה מייצג את עקרון האנושיות הטהורה והנאמנות לחובה, הסותר את עקרון כח החרב הקרות על דגלו.

... "ולא ירא אלהים" - הוא לא ראה את ה' הרב את ריב החלש ומציל אותו מאגרופ רשע, והוא לא ירא את האלהים המבקש את נרדף.

רש"ר הירש מסביר שמצוות מחיית עמלק כתובה בספר דברים בהקשר של מצוות מוסריות. ספר דברים מצווה על עם ישראל להתנהג בצורה מוסרית במשפט, במסחר, ובסיטאוציות נוספות. התנהגותו חסרת המוסריות של עמלק עומדת בניגוד לנומרות המוסריות הגבוהות הנדרשות מעם ישראל. לאורך כל הדורות עם ישראל צריך לזכור את התנהגותו הלא-מוסרית של עמלק, כדי להתרחק ממנה לגמרי.

סיכום

הכרנו כמה סיפורים על מלחמות בין ישראל לעמלק, ובהם ראינו שהתנהלותו של עמלק היתה לא מוסרית: עמלק לא נלחמו כצבא מול צבא אלא זינבו בנחשלים, שבו שבי ובזזו שלל. חוסר המוסריות שלהם עומד בניגוד חריף לדרישה המוסרית הגבוהה הנתבעת מעם ישראל הן בהתנהלותו במלחמות והן בהתנהלותו היומיומית, כפי שבא לידי ביטוי במצוות רבות בפרקי נאום המצוות בספר דברים. אם כן, המאבק בין עם ישראל לעמלק הוא מאבק על המוסריות.

להרחבה

[מאמר של הרב מרדכי על המוסריות של מצוות מחיית עמלק](#)
[מאמר של הרב אלחנן סמט על חטאו של עמלק](#)
[מאמר של הרב אמנון בזק על מלחמת שאול בעמלק ועל מצוות מחיית עמלק](#)
[מאמר של הרב משה ליכטנשטיין על מצוות מחיית עמלק](#)

[שיעור של הרב פרופ' יהודה ברנדס על עמלק בתנ"ך ועל מצוות מחיית עמלק לדורות](#)

[פוסט של פרופ' יואל אליצור - על דמותו של עמלק](#)
[פוסט של הרב ד"ר יואל בן נון על העמלקיות לאורך הדורות עד ימינו](#)
[פוסט של הרב תמיר גרנות על המאבק בין ישראל לעמלק](#)

הקדמה לקראת השבוע הבא

בשבוע הבא נעבור ללמוד את נאום הברית.